

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.1\(41\).2021.102111](https://doi.org/10.18371/fp.1(41).2021.102111)

УДК 336.74

АЛЬТЕРНАТИВНІ ВАЛЮТИ ЯК ДРАЙВЕР ГРОШОВОГО ПЛЮРАЛІЗМУ

ПАНТЄЛЄЄВА Наталія Миколаївна*доктор економічних наук, професор**Черкаський інститут Університету банківської справи**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6457-6912>**e-mail: npanteleeva2017@gmail.com***БОНДАР Жанна Богданівна***здобувач вищої освіти,**Черкаський інститут Університету банківської справи**e-mail: zhannabondar13@gmail.com*

Анотація. В статті обґрунтовано значення альтернативних валют у формуванні грошового плюралізму, наявність сильної кореляції між їх виникненням і розвитком та економічними кризами, науково-технічним прогресом і глобальними трендами. Доведено зміну парадигми сприйняття альтернативних валют – від прямого протистояння та конкуренції до співіснування у доповненні до традиційної грошової системи. Розкрито сутність альтернативних валют, їх функції та топологію, виявлено характеристичні особливості окремих їх видів, зокрема, валют, що засновані на часу, енерговалют, цифрових валют, валют громад, на основі компаративного аналізу, визначено їх сильні і слабкі сторони, а також можливості і загрози для їх прийняття і поширення.

Ключові слова: грошова система, кредитно-банківська система, грошовий плюралізм, альтернативні валюти, криптовалюта.

Постановка проблеми. Сучасна кредитно-банківська система базується на непорушних положеннях грошової і валютної системи і авторитеті грошей, як засобу товарно-грошових і

Аннотація. В статті обґрунтовано значення альтернативних валют в формуванні денежного плюралізму, наличие сильной корреляции между их возникновением и развитием и экономическими кризисами, научно-техническим прогрессом и глобальными трендами. Доказано смену парадигмы восприятия альтернативных валют - от прямого противостояния и конкуренции к сосуществованию в дополнении к традиционной денежной системе. Раскрыта сущность альтернативных валют, их функции и топология, выявлено характерные особенности отдельных их видов, в частности, валют, основанных на времени, энерговалют, цифровых валют, валют общин, на основе сравнительного анализа, определены их сильные и слабые стороны, а также возможности и угрозы для их принятия и распространения.

Ключевые слова: денежная система, кредитно-банковская система, денежный плюралізм, альтернативные валюты, криптовалюта.

кредитних відносин, де гроші є об'єктом обміну, а за інших обставин засобом обігу і засобу накопичення, а також валютою при здійсненні валютних відносин. Проте із збільшенням

частоти глобальних викликів, а саме зростанням економічної і соціальної нерівності, тіншової і спекулятивної економіки, підвищенням невизначеності і кризових явищ з важкими наслідками для національних та глобальної економіки в цілому, пришвидшуються процеси еволюційного розвитку кредитно-банківської системи.

Виникнення феномену альтернативних валют та їх поширення в умовах грошового плюралізму підтверджує, що останній варто розглядати з позиції субсидіарності, адже альтернативні валюти фактично намагаються компенсувати недосконалість грошово-кредитної політики і провали ринку, задовольнити соціальні потреби, адже їх антициклічний характер тривалий час проявлявся переважно під час економічних криз. Сьогодні процес цифрового перезавантаження всіх без винятку традиційних систем потребує більш комплексного дослідження сутності і потенціального впливу альтернативних валют на грошову і кредитно-банківську системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням дослідження сутності альтернативних валют, особливостей їх функціонування та визначення проблемних аспектів приділяли увагу зарубіжні і вітчизняні вчені та експерти, зокрема: С. Альварес, Р. Абдуллаєв, С. Афоніна, Є. Балацкій, Г. Білоглазова, Б. Бернанке, А. Генкін, Ч. Гудхард, В. Достов, Б. Івасів, Г. Карчева, В. Катасонов, К. Кемпбелл, М. Кінг, В. Корнеєв, В. Кравець, Л. Красавіна, М. Крюгер, Д. Кочергін, А. Маклауд, І. Лютий, О. Махаєва, Дж. Мілль, Р. Міллер, В. Міщенко, С. Міщенко, А. Мороз, С. Науменкова, І. Нікішкіна, Н. Пантелеєва, В. Пономарьов, Л. Примостка, М. Ріверо,

М. Савлук, Р. Сайфуллаєва, Ш. Сайфуллаєв, І. Сисоєв, П. Сенищ, Р. Селджін, К. Скінер, Т. Смовженко, І. Сухій, В. Усоскін, Т. Утолін, І. Фішер, М. Фрідмен, Ю. Хватов, С. Хант, В. Хаустова, Н. Чоу, Д. Чаум, Я. Юдонг, О. Яковлев та ін.

Метою статті є систематизація теоретико-методичних засад, передумов виникнення та поширення альтернативних валют, визначення їх характеристик особливостей та видів, а також слабких і сильних сторін, загроз і можливостей.

Результати дослідження. Посилення диспропорцій у розвитку світової валютної системи внаслідок кризових явищ на макро- і мікрорівні світової і національної економік, інфляція, девальвація національних валют і дестабілізація в розвитку грошових і валютних систем зумовили втрату фінансової стабільності та екологічної, економічної та соціальної стійкості. Ці процеси та їх негативні наслідки постійно активізують пошук інноваційних форм альтернативних валют, що здатні радикально трансформувати сферу грошових і валютних відносин, врахувати виклики глобалізованого світу задля забезпечення фінансової стабільності.

Поряд з цим, важливою передумовою для виникнення альтернативних валют та їх поширення є науково-технічний прогрес і глобальні тренди, а саме цифровізація, що на основі інформаційно-комунікаційних технологій, інтернету та мереж високошвидкісної передачі інформації сприяє прискоренню здійснення фінансових операцій і підвищує швидкість обігу капіталу. Такий її потужний потенціал стає основою для трансфор-

маційних процесів грошової і валютної системи.

Як наслідок, наприкінці ХХ століття з'явилися електронні гроші, платіжні картки і безготівкові розрахунки. Зокрема, електронні гроші не вплинули на масу грошей в обігу і не похитнули право центральних банків на монополію емісії грошей і сеньйораж. На початку ХХІ століття відкриті стандарти для платіжних систем з узгодженими міжнародними принципами конфіденційності і соціальної відповідальності, мобільний та інтернет-банкінг відкрили цифровий простір і підвищили доступність фінансових послуг для значної кількості клієнтів. В свою чергу, це відкрило широкі можливості скорочення обігу готівкових грошей, створення рівних умов і прозорості фінансової діяльності для всіх економічних агентів. Окрім цього, зумовило появу цифрових активів, першим типом яких стала криптовалюта, що в свою чергу, відкрило новий етап для розробки амбіційної політики майбутнього розвитку грошей. Таким чином, альтернативні валюти сьогодні представляють неформальну грошову систему, що не перебуває під контролем традиційних інститутів. Їх множина і поширення сформувавши таке поняття як грошовий плюралізм.

Аналізуючи ставлення суспільства до альтернативних валют, за поведінковим підходом можна виокремити нефінансові і фінансові чинники прийняття альтернативних валют. До перших відносяться можливість купівлі ексклюзивних товарів, дотримання і виконання договірних умов, вплив політичних або моральних стимулів розвитку громад, задоволення бажання і готовність до ризику, зло-

чинні наміри щодо отримання нелегального доходу або багатства, ухилення від сплати податків тощо. До других варто включити отримання прибутку від фінансових спекуляцій, використання на свою користь цінову різницю при біржовій торгівлі, зміну вартості внаслідок інфляції, зміну обмінного курсу, прагнення до заощадження грошей тощо.

Поряд з розумінням передумов виникнення, подальше поширення альтернативних валют паралельно з традиційними грошима не можливе без сприйняття їх сутності. Сьогодні альтернативні валюти, як вже зазначалося раніше, є доповненням до фіатних грошей національної або міжнародної валютної системи. Шляхи їх створення є досить різноманітними: від випуску їх національними або місцевими державними органами для підтримки або стимулювання економіки до створення приватними особами або установами. Обіг альтернативних валют частіше обмежений географічною зоною, наприклад, територією певної країни, а представлені вони можуть бути у вигляді конкретного товару або абстрактними розрахунковими одиницями, або без наявності конкретних форм.

Паралельне впровадження альтернативних (приватних) валют за умови визнання їх товаром і випуску ринковим способом, серед яких внаслідок конкуренції активними залишаться такі, що найкращим чином будуть виконувати функції грошей заради досягнення грошової стабільності, обґрунтував ще Ф.А. Хайек [1].

Спираючись на підхід П. Бйоттке до походження грошей, тобто те, що гроші спочатку були неформального походження, а після появи цен-

тральних банків, прийняття нормативно-правових норм, політик, регулювання тощо, вони стали внутрішнім та/або зовнішнім (світовим) інститутом [2, с.335], сформовано авторську позицію до сутності альтернативних валют. Вважаємо, що альтернативні валюти виникають самостійно, як ендогенний інститут, і розвиваються в процесі самоорганізації, що визначається накопиченням інформації та її перетворенням у знання, а також вміння, норми, досвід і практику співпраці вільних людей в умовах постійних змін. З формуванням необхідного інституційного середовища вони наближаються до переходу в екзогенний інститут, швидкість і завершеність якого залежить від тривалості правової невизначеності і позиції сприйняття офіційними регуляторами та іншими офіційними фінансовими установами, якщо такі альтернативні валюти не ініційовані безпосередньо ними ж.

Достатньо повно можливість виконувати альтернативними валютами функції грошей обґрунтовано в роботі [3, с.64-66], де доведено, що їм притаманні функції міри вартості, засобу обігу і засобу платежу, нагромадження, світових грошей, а також специфічні функції, які знаходять свою реалізацію або зникають, зокрема, регуляторна, інтегруюча та соціально-сегментуюча, а також соціальні – історико-культурологічна, статусна, соціально-стратифікаційна, регуляторно-поведінкова, конфліктогенна, моральності. Формування безготівкового суспільства передбачає виокремлення типів альтернативних валют як матеріальних і цифрових, зокрема: 1) валюти з внутрішньою корисністю; 2) токени, що мають меншу внутріш-

ню цінність внаслідок обмеженого використання; 3) централізована цифрова валюта; 4) розподілена або децентралізована валюта [4]. Бачимо, що до категорії альтернативних валют включено цифрові валюти, обіг яких вже не обмежується певною географічною зоною, для цього достатньо динамічно і швидко було забезпечено їх конвертованість між різними видами, зроблено криптовалютні гаманці, специфічні системи та платформи для розширення їх функцій і задоволення побажань власників.

До особливостей альтернативних валют можна віднести те, що вони є: платіжними засобами; мають емітента, відмінного від держави; циркулюють поза банківською системою; здатні виконувати традиційні і специфічні функції грошей. Уточнюючи характеристичні особливості альтернативних валют, зауважимо, що вони, на нашу думку, можуть бути класифіковані за такими ознаками: 1) актив – матеріальний і нематеріальний; 2) територіальне поширення – глобальні, регіональні або місцевої спільноти, корпоративні. Так, корпоративна валюта заснована на обміні продуктами і послугами в системі відносин B2B переважно малого і середнього бізнесу, її не можна обмінювати на законний платіжний засіб, але вона створює додаткові переваги щодо здешевлення кредитів і транзакцій порівняно з традиційною валютою; 3) рівень управління (емісія) – централізовані та децентралізовані; 4) ефект дії – економічно і соціально орієнтовані; 5) регулювання – регульовані та нерегульовані; 6) забезпечення – забезпечені і незабезпечені. Варто зазначити, що така типологізація не є остаточною внаслідок

невпинного розвитку технологій та схем поширення та впровадження альтернативних валют у грошово-кредитну систему.

Зараз існує достатньо велика множина альтернативних валют, які виникають в рамках певних концепцій, що претендують на існування паралельно з традиційною грошовою системою, проте на нашу думку, найбільш перспективними видами альтернативних валют є валюти, забезпечені енергією, цифрові валюти та валюти, засновані на часі.

Ідея енерговалюти («енергетичного» долару) та енерговалютної, замість золотовалютної, системи була висловлена ще Т. Едісоном і набула поширення у 90-х роках у працях П. Кузнецова, який в 1995 році звернувся до ООН з проханням розглянути метод об'єктивної оцінки ефективності через енергетичні показники, можливість створення Міжнародного Центру енергетичних розрахунків для організації обміну товарною продукцією, не прибігаючи до послуг зграї фальшивомонетників (Міжнародного валютного фонду та банківських систем країн-сімки) [5]. Пізніше вченим було запропоновано навіть змінити номінал світової валюти в грамах золота на номінал в якій-небудь одній з енергетичних одиниць (калоріях, джоулях або кВт-годинах) [6]. Не дивлячись на те, що концепція енерговалюти не набула широкого поширення та розроблення, відповідно до позицій А. Гальчинського [7], Б. Івасіва [8], О. Лаврушіна [9] та інших учених, енерговалюта відповідає та здатна виконувати функції сучасних грошей.

Цифрові валюти наразі стали невід'ємною ознакою сучасного фінансового світу, після запуску у 2009 році криптовалютної системи. Наразі відбувається активна дискусія щодо сутності, можливостей та загроз криптовалют. До головних загроз та ризиків криптовалют відносять її фізичну не підкріпленість та її використання для розвитку ринку нелегальних товарів (наркотиків, зброї, контрабанди). В той же час до головних переваг криптовалюти відносять практично безмежні можливості і захищеність транзакцій, анонімність, заздалегідь відомий обсяг емісії, відсутність або низька вартість комісій за здійснення платежів. Проте стурбованість центральних банків та інших центральних органів управління пов'язана перш за все з її децентралізованістю, а саме незалежністю емісії за рахунок математичного алгоритму, що може вплинути на монополію емісії грошей і контроль грошових коштів. До інших загроз можна віднести проблему довіри, схожість з фінансовою пірамідою, обмеженість розрахунків [10].

Для кращого розуміння особливостей функціонування традиційних, електронних і цифрових валют здійснено компаративний аналіз (табл.1).

Активне поширення криптовалют зумовило появу інших цифрових активів та їх класифікацію, зокрема, за ознаками: рівня захисту та анонімності транзакцій; рівня капіталізації мети використання, ринку обігу, виду емісії [12, 13, 14].

Компаративний аналіз особливостей традиційних і електронних грошей, цифрової валюти

Характерна ознака	Традиційні гроші	Електронні гроші	Цифрова валюта
Формат грошей	Паперовий	Цифровий	Цифровий
Одиниця обліку	Традиційна валюта (євро, долар США, фунт стерлінгів, інші), що має законний статус пропозиції		Розроблена валюта без законного статусу пропозиції
Правовий статус	Мають	Мають	Не мають
Емітент	Центральний банк	Законно визначена установа, що є емітентом електронних грошей	Приватна компанія або приватна особа, що діють у межах власних рішень і суджень
Вимога наявності емітента	Так	Так	Ні
Порядок емісії	Монопольний	Централізований	Децентралізований
Технічні передумови емісії	Немає	Немає	Безпосередньо залежить від потужностей комп'ютерів
Джерело емісії	Громадське	Приватне	Приватне
Обсяг емісії	Гнучкий	Відносно гнучкий	Негнучкий
Правила емісії	Емісія на основі інфляційного таргетування	Емісія на основі еквівалентного обміну на інші грошові форми	Комп'ютерний протокол з лімітами
Зміна умов емісії	Так	Так	Так, за умови домовленості з основними майнерами
Вартість емісії	Низька	Низька	Висока внаслідок витрат на електроенергію для обчислень
Пропозиція грошей	Фіксована	Фіксована	Не фіксована
Засіб обміну	Так	Так (обмежене)	Обмежене, зростає в мережевому середовищі
Офіційне визнання як засобу платежу	Так	Так	Ні
Регулювання та нагляд	Здійснюється	Здійснюється	Не здійснюється

Джерело: побудовано на основі опрацювання [3, 11, 13]

Ідея альтернативної валюти, заснованої на часі, та валюти громад не є новою. Вона належить Е. Кану і виникла у відповідь на припинення фінансування американських програм соціального забезпечення для вразливих категорій людей. Е. Кан створив

TimeBanks USA – платформу для навчання людей моделі «pay it forward» [15]. Альтернативна валюта, заснована на часі, – це тип грошей, вартість яких заснована на одиницях часу, коли робочий час можна скоротити до стандартизованої одиниці економічної

вартості, яку потім можна обміняти. Вона відноситься до регіональних валют.

Інституційна структура впровадження і поширення цієї альтернативної валюти базується на створенні системи обміну (LETS) і тайм-банку (TimeBanking) – спільнот, що працює з часом як з валютою. TimeBanking створює гроші за допомогою вбудованої щедрості, стимулює творчість, породжує соціальне підприємництво та громадянську активність. Години TimeBank унікальні, бо вони відкидають ринкову ціну, порівнюючи всі години і створюючи тільки моральні зобов'язання [16]. Вони все більше переходять в онлайн. Обмеженням є конвертація в грошовий вираз і використання поза спільнотою.

Значна кількість TimeBanking працює в США, Великобританії, Швеції, Японії, Аргентині, Іспанії, Ізраїлі, Греції та інших країнах. Основною метою тайм-банків є реабілітація неповнолітніх правопорушників, осіб з обмеженими можливостями, підтримка ініціатив захисту прав жінок, створення умов для осіб поважного віку, тобто її відмінністю є соціальна орієнтованість і толерантність в умовах формування цифрового покоління [17].

Для кращого розуміння вищезначених видів альтернативних валют доречно здійснити аналіз їх слабких і сильних сторін, загроз і можливостей (табл. 2).

Таблиця 2

SWOT-аналіз сучасних концепцій альтернативних валют

Валюта	Слабкі сторони	Сильні сторони	Загрози	Можливості
Цифрові валюти	цінність залежить від попиту	здійснення тран-закцій поза БС	обмежувальне регулювання і нагляд	інтенсивне створення нових валют
	використання обмежене	міжнародний обмін		формування нового онлайн товариства
	вразливість до шахрайства	конвертація в інші валюти		розвиток інфраструктури
	висока волатильність	криптографічний захист		
Валюта громад	використання на купівлю товарів і послуг в межах громади	високий рівень прийняття	внаслідок відсутності широкого поширення може перетворитись у ваучерну систему	забезпечення стабільності, свободи від спекуляції і макроекономічних факторів
	необхідність конвертації поза межами громади	підтримується і може бути обмінена на фіатну валюту		стимулювання регіонального розвитку
	продаж залежить від попиту в межах громади	здійснення прямих транзакцій без посередників		попередження відтоку капіталу
Валюта, заснована на часі	неготовність суспільства	прямий і самий справедливий обмін послугами	нормативне регулювання, податки і обме-	відхиляє необхідність у грошах будь якої форми

	обмежене коло торгових партнерів	прибуток обмежений в часі, що не дозволяє отримувати більш ніж віддається	ження отримання соціальних пільг може вплинути на поширення цієї валюти	пряма взаємодія, що сприяє побудові соціально-орієнтованого суспільства
	індивідуальність послуг впливає на попит			

Джерело: власна розробка

Висновки. Сучасний етап розвитку грошового плюралізму можна охарактеризувати наближенням до субсидіарності, основоположному принципу Європейського Союзу, що полягає у використанні влади і вжитті заходів на будь-якому рівні лише в тому випадку і в тій мірі, що є необхідними для суспільного блага. Тому грошовий плюралізм не варто розглядати з позиції конкуренції альтернативних валют до традиційних, адже субсидіарність наголошує на доцільності доповне-

ності сучасної реальності. В цьому аспекті розвиток і поширення альтернативних валют є найкращим підтвердженням. Напрямами подальшого наукового пошуку передбачається дослідження альтернативних валют в умовах COVID-19, а також впровадження цифрових валют центральних банків у відповідь кредитно-банківської системи на розвиток грошового плюралізму.

Список використаної літератури

1. Хайек Ф. А. Частные деньги. URL: <https://www.litmir.me/br/?b=139813&p=2> (дата звернення: 18.04.2021)
2. Boettke P.J., Coyne Ch.J., Leeson P.T. Institutional Stickiness and the New Development Economics. *American Journal of Economics and Sociology*. 2008. Vol. 67, no. 2. P. 331–358.
3. Пантелеєва Н.М. Реформування міжнародної валютної системи в умовах формування нової фінансової архітектури. *Фінансовий простір*. 2011. № 3. С. 28-42.
4. Hileman G. A History of Alternative Currencies. URL: <https://www.hillsdale.edu/wp-content/uploads/2016/02/FMF-2014-A-History-of-Alternative-Currencies.pdf> (дата звернення: 18.04.2021)
5. Кузнецов П.Г. Меморандум в ООН. URL: <http://www.pobisk-memory.narod.ru/files/memorandum.zip> (дата звернення: 18.04.2021)
6. «Динар залива», золото, енерговалюта и вектора в мультивалютное будущее после Первой глобальной Великой депрессии. URL: <http://elitetrader.ru/index.php?newsid=5932> (дата звернення: 18.04.2021)

7. Гальчинський А. Теорія грошей. К. : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. 416 с.
8. Івасів Б.С. Гроші та кредит: Підручник. Вид. 3-тє, змін, й доп. Тернопіль: Карт-бланш, К.:Кондор, 2008. 528 с.
9. Деньги, кредит, банки : учебник / кол. авторов ; под ред. д-ра экон. наук, проф. О.И. Лаврушина. 9-е изд., стер. М.: КНОРУС, 2010. 560 с.
10. Суворкова Н.М. Проблемы, препятствующие развитию цифровых криптографических валют в России. Аллея науки. 2018. Т.4, №9 (25). С. 65-68. URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=36542675>(дата звернення: 18.04.2021)
11. Шлюндт Н. Ю. Национальная цифровая валюта как контрсанкционный инструмент (на примере современных американо-венесуэльских отношений). Ars Administrandi (Искусство управления). 2018. Т.10, № 3. С. 519–530. doi: 10.17072/2218-9173-2018-3-519-530.
12. Кочергин Д.А., Янгирова А.И. Центробанковские цифровые валюты: ключевые характеристики и направления влияния на денежно-кредитную и платежную системы. Финансы: теория и практика. 2019. №23(4). С. 80-98. doi: <https://doi.org/10.26794/2587-5671-2019-23-4-80-98>
13. Юзефальчик И. Цифровые валюты центральных банков: подходы к внедрению и роль в финансовой системе. Банковский вестник. 2019. №11 (676). С. 27-34. URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=41583386> (дата звернення: 18.04.2021)
14. Пантелеева Н.М., Рогова Н.В. Криптоактиви: проблеми типізації та регулювання. Регулювання та перспективи ринку криптоактивів: матеріали Всеукраїнського наукового форуму, 23 жовтня 2018. КНЕУ, м. Київ. С.138-141.
15. Timebanking, the alternative currency that could change our society URL: <https://www.fairplanet.org/story/timebanking-the-alternative-currency-that-could-change-our-society/> (дата звернення: 18.04.2021)
16. TimeBank Hours: A Time-Based Currency For Communities That Care. URL: <https://www.changemakers.com/strongcommunities/entries/timebank-hours-time-based-currency-communities-care> (дата звернення: 18.04.2021)
17. Forget Bitcoins, time to shift on Time-Based Currency. URL: <https://medium.com/socialtech-e-v/forget-bitcoins-time-to-shift-on-time-based-currency-b8dc66719592> (дата звернення: 18.04.2021)